

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՇԱՐԱԿՆՈՑԻՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեզի հասած ձեռագիր Շարակնոցները հեռու են միօրինակ ընդիր մը ներկայացնելէ : Զանազան ժամանակներու մէջ եւ ալբուալ տեղեր օրինակուած այդ ձեռագիրներուն քննութիւնը մեզ կ'առաջնորդէ զանազանելու չորս տարբեր խմբադրութիւններ : Իրարմէ մեծ եւ կարեւոր տարբերութիւններ ներկայացնող այդ չորս խմբադրութիւնները կրնանք անուանել սապէս .

Ա.— Բարսեղեան ,

Բ.— Խլիկեան (Խլկցի) ,

Գ.— Ունիթորական ,

Դ.— Զայնաշար (Զայնքաղ) :

Վերոգրեալ խմբադրութեանց ծանօթանալու համար պիտի առնենք զանոնք մի առ մի :

Ա.— Բարսեղեան խմբադրութիւն .— Այսպէս անուանեցինք մեզի ծանօթ հնագոյն այս խմբադրութիւնը , այն ենթադրութեամբ թէ Ներսէս Շնորհալիի ժամանակակից Դրազարկցի Բարսեղ եպիսկոպոսն է զայն կազմողը : Այս խմբադրութենէն մեզի ծանօթ է մէկ ձեռագիր միայն , որ կը գտնուի Ս . Յակոբեանց Մատենադարանին մէջ եւ կը կրէ 1654 թիւը : Այս ձեռագրին պարունակութեան մանրամասն նկարագրութիւնը կարելի է տեսնել Ս . Յ . Զեռագրաց Յուշակի Ե . Հատորին մէջ , էջ 485—488 :

Այս խմբադրութեան մէջ առաջին Կանոնը կը վերաբերի Աստուածայայտնութեան ճրագալուցին եւ կը սկսի «Ուրախացիր Սրբուհի» Օրհնութեամբ , որուն հեղինակը կը համարուի Մովսէս Քերթով :

Նկատելի կէտ մըն է սա , որ այս խմբադրութեան Ապաշխարութեան Կանոնին մէջ դրուած են նախ վեց ԱԶ Հարցեր , ապա վեց Ողորմեաններ եւ յետոյ նոյնքան Տէր յերկնիցներ : Խլիկի խմբադրութիւնը կը փոխէ այդ կարգաւորութիւնը եւ Հարցին ետեւէն կը դնէ Ողորմեան եւ ապա Տէր յերկնիցը , ինչպէս ունի տպագիր Շարակնոցը : Ասկէ զատ պէտք է նշել նաեւ սա պարագան , որ Խլիկեան խմբադրութիւնը ԱԶ Հարցերէն յետոյ դրած է նոյն ձայնի Մանկունքը եւ երկու պատկեր Համբարձիւնները : Այս նորաձեւ կարգաւորութիւնը կիրարկուած է յաջորդ ձայներուն համար ալ : Նոյն խմբադրութեան պատկանող Շարակնոցներ կը համարուին Երեւանի թիւ 9838 ձեռագիրը , օրինակուած Երուսաղէմ 1193 թուին , եւ Վենետիկի թիւ 97 ձեռագիրը , զաղափարուած ԺԳ . Դարուն :

Բ.— Խլիկեան , կամ Խլկցի , խմբադրութիւն , զոր կազմած է Գրիգոր վարժապետ , մականունն Խուլ , զործակցութեամբ Սկեւոպի Գէորգ Վարդապետի (+ 1301) : Այս խմբադրութենէն ծանօթ է մեզի ընտիր օրինակ մը , որ

կը կրէ Ս. Յակոբեանց Մատենադարանին 1578 թիւը, որուն նկարագրութիւնը կարելի է տեսնել Ս. Յ. Զեռ. Յուլյակի Ե. Հատորին մէջ, էջ 359-362:

Գրիգոր Պուլի խմբագրած Շարակնոցին սկիզբը դրուած է «Կանոն Թննդեան Սրբոյ Աստուածածնին ի ծնողաց իւրոց ի Յովակիմայ եւ յԱննայէ», որուն Օրհնութիւնը կը սկսի «Երգեցէք որդիք Սիոնի երգ նոր» բառերով: Այս Կանոնին հեղինակը կը համարուի Յակոբ Կթղ. Կլայեցի (1268 - 1286):

Այս խմբագրութիւնը ունի զանազան տարբերակներ, ինչպէս Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1335, 1556, 1575, եւ 1692 (կրճատեալ օրինակութեամբ):

Պիլցի Շարակնոցները համարուած են ընտիր օրինակ եւ տորածուած ամէն կողմ: Զեռագրաց Մատենադարաններու մէջ կը պահուին հարիւրաւոր օրինակներ սոյն խմբագրութենէն, իրարմէ փոքր տարբերութիւններով, յառաջ եկած՝ ետքէն՝ յաւելուածաբար օրինակուած աւելի կամ նուազ թիւով շարականներու առկայութեամբ:

Ալիշանի տեսած Շարականի Պիլցի հնագոյն օրինակը կը կրէ եղբ ԶԾԸ (1309) թուականը (Սիսուան, էջ 106, ծնթ. 1): Աւելի հին օրինակի մը — 1269 թուականէն — յիշատակութիւնը կայ Տաշեան Յուլյակին մէջ (Տես էջ 447ա): Երեսուցէմի Զեռագրատան պատկանող հնագոյն օրինակը կը կրէ 1279 թուականը, որ կը գտնուի 1692 թիւին ներքեւ, եւ կը ներկայացնէ յոյժ կըրճատեալ բնագիր մը: Երկրորդ կու դայ թիւ 1575 ձեռագիրը, որ օրինակուած է ԶԾԴ (1305) թուին:

Պիլիկեան խմբագրութիւնը հետագային արժանացաւ հիմը դառնալու տպագրեալ Շարակնոցին, փոքր փոփոխութիւններով եւ յաւելումներով:

Գ.— Ունիթորական — ԺԳ. Դարու վերջերք եւ ԺԴ. դարու սկիզբները Գր. Անաւարդեցիին եւ այլ ունիթորներ գրեցին բազմաթիւ անարուեստ շարականներ եւ ներմուծեցին Պիլիկեան խմբագրութեան մէջ: Այս խմբագրութեամբ Շարակնոցները դործածուած են լատինամիտ հայերու կողմէ միայն, եւ այդ պատճառով ընդհանուր տարածում չեն ունեցած: Այդպիսի անվաւեր խմբագրութիւններէն մեկի ծանօթ են հետեւեալները.

1.— Զեռ. Ս. Յ. թիւ 503, օրինակուած Սմբատ Թաղաւորի համար, 1297 թուին.— Տես Յուլյակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Բ. Հատոր, էջ 497-502:

2.— Օշին Թաղաւորի Ժամագիրք-Շարակնոցը, օրինակուած 1319ին.— Տես Նկարագիր Օշին Թաղաւորի Ժամագիրքին, Արտաւազդ Արքեպս. Սիւրմէեան, Անթիլիաս, 1933, էջ 51-80:

3.— Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1361. սա կը բացուի Գր. Անաւարդեցիի շարագրած մէկ շարականով, որ կը կրէ «Կանոնին Յղութեան Սրբուհւոյ Աստուածածնին ի ծնողաց իւրոց Յովակիմայ եւ Աննայէ» խորագիրը, եւ կը սկսի «Կարողաբար զաւրութեամբ» բառերով:

Հոս կ'արժէ յիշել որ յատկապէս Գր. Անաւարդեցիի գրած շարականները պարունակող հին ձեռագիր մըն ալ կը գտնուի Ս. Յ. Մատենադարանին մէջ, 3187 թուահամարին տակ, եւ կը բովանդակէ շուրջ 30 Կանոններ:

Դ.— Զայնաշար։ այսպէս կը կոչենք, նկատելով որ ութ ձայներու պատկանող բոլոր շարականները, ԱԶ-ԴԿ, խմբուած են յաջորդաբար. կը ըսկրաին «Երգեցողք երգ նոր», ԱԶ Աւագ Օրհնութեամբ։ Ս. Յ. Զեռագրատան մէջ այս խմբադրութենէն մեզի ծանօթ են եօթ օրինակներ — թիւ 1535, 1567, 1671, 1689, 1708, 2474, 2478 — որոնցմէ առաջինին միայն՝ թուականն ու տեղը յայտնի են — 1657, Հալէպ—

Զայներու համաձայն դասաւորուած Շարականոցներու տարբեր տիպերու եւս հանդիպեցանք մեր ձեռագիրներուն մէջ։ Մին, թիւ 2467, կը սկսի ԱԶ, «Յանճառ փառաց խոնարհեցար» շարականով, իսկ միւսը, թիւ 2468, «Յագթական քեզ օրհնութիւնք» ԴԿ. Աւագ Օրհնութեամբ։

Նկատողութեան արժանի է սա պարագան ալ, որ կարգ մը ընտիր շարականներ երբեմն իրրեւ կանոնական կիրարկուած են բայց հետագային դուրս մնացած տպագիր Շարականոցներէն։ Իսկ տարբեր անարժէք թխածոյ շարականներ ալ — Գրիգոր Անաւարդեցիի կամ իր նման լատինամոյններու կողմէ գրուած — որոնք տեղ գտած էին ունիթորական Շարականոցներու մէջ, հետագային եղծուած կամ պատուած են իրրեւ անվաւեր գրուածքներ։

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

